

Şərif Ağayarın hekayələrində Qarabağ ruhu

Hənifə Səlifova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: henife.selifova87@mail.ru

Annotasiya. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Qarabağ mövzusunda çoxlu nəsr nümunələri, o cümlədən hekayələr yarandı. Tanınmış yazarlardan olan Şərif Ağayarın hekayələri də bu mövzuda yazılmış dəyərli nümunələrdən sayılır. Məqalədə Şərif Ağayarın Qarabağ mövzusunda yazdığı hekayələrin elmi təsnifi və təhlili yer alıb. Hekayələr mövzu, ideya, üslub və problematika cəhətdən şərh olunub. Yazıçının seçdiyi priyom, epizod və hadisələrin canlılığı, orijinallıq və s. kimi diqqətçəkən məqamlar vurğulanıb.

Açar sözlər: Şərif Ağayar, Qarabağ, hekayə, müharibə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 12.01.2021; qəbul edilib – 23.01.2021

The spirit of Karabakh in the stories of Sharif Aghayar

Hanifa Salifova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: henife.selifova87@mail.ru

Abstract. After Azerbaijan gained independence, many examples of prose, including stories, were created on the subject of Karabakh. The stories of Sharif Aghayar, one of the well-known writers, are also valuable examples written on this subject. The article contains a scientific classification and analysis of the stories written by Sharif Aghayar on Karabakh. The stories are interpreted in terms of theme, idea, style and issues. Highlights such as the author's choice of the episode, the vividness and originality of the episodes and events were emphasized.

Keywords: Sharif Aghayar, Karabakh, story, war

Article history: received – 12.01.2021; accepted – 23.01.2021

Giriş / Introduction

Müstəqillik dövrü ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan yazarlardan biri də Şərif Ağayardır. Dövrünün mənzərəsini daim diqqətdə saxlayan Şərif Ağayar yaradıcılığa şeirlə başlasa da, daha çox hekayə və roman müəllifi kimi tanınmışdır. Hekayələri “Aftafalı antrakt”, “Xanım T” (39 hekayə) və “Arıların səssizliyi” (20 hekayə) kitablarında toplanmışdır. Yazıçının “Haramı” (2011), “Gülüstan” (2015), “Arzulardan sonrakı şəhər” (2017), “Ağ göl” (2018), “Komandır” (2019) romanları Şərif Ağayarı uğurlu roman müəllifi kimi də tanıtmışdır. Əsərlərinin əksəriyyətinin mövzusu Qarabağ müharibəsinin törətdiyi fəsadlar, qaçqın və köçkünlərin acınacaqlı həyat təzi və doğma torpaqlara qayıtmaq arzusu təşkil edir. Müəllifin yaradıcılığında müharibə mövzusu geniş yer verməsinin səbəbini həm də doğulub boya-başa çatdığı doğma Laçın torpağının düşmən tapdağında olması ilə əlaqələndirmək olar.

Müharibə mövzusu ədəbiyyatda həmişə aktual olmuşdur. İstər kiçikhəcmli, istərsə də irihəcmli əsərlər müharibə həqiqətlərini çatdırmaq üçün əsas vasitədir. Bəzi əsərlər var ki, birbaşa müharibənin içindən yazılır, ön cəbhədə döyüşlərin fədakarlığından bəhs edir, bəziləri arxa cəbhə insanlarını və onların həyat təzini əsas mövzu kimi götürür. Şərif Ağayar hekayələrinin də

əsas mövzusu müharibənin canlı təsviri olmasa da, müharibənin özü ilə gətirdiyi fəlakətlər, həmin dövr insanların faciəvi yaşam tərzi, onların hiss və şüurunun zədələnməsidir.

Əsas hissə / *Main Part*

Şərif Ağayarın hekayələrində yazıçının bioqrafiyasından nəşət edən təhkiyə üslubu diqqəti cəlb edir. Qəhrəmanların yaşantıları, başlarına gələn əhvalatlar, oxşar süjet xətləri, mövzu seçimi və məzmun əhatəliliyi, problemin qoyulması və həlli yazıçının düzgün metod seçməsindən xəbər verir. “Şəkil” hekayəsi bu cəhətdən yazıçının uğurlu hekayələrindən sayılır. Hekayənin süjet xətti oxucunu əsəri sonuna qədər oxumağa və nəticə çıxarmağa vadar edir. Qarabağ müharibəsinin acı nəticələri, qaçqın və köçgünlərin məşəqqətli həyatı, başlarına gələn hadisələr hekayənin əsas mövzudur. Hekayənin uşaq dilindən nəql olunması onun sentimentallığını artırmış olur. Hekayənin əvvəlində babasına acıqlı olan, üstəlik onun divardakı şəklinin gözlərini oyub öz uşaq təxəyyülündə babasından qisas aldığı düşünən uşağın sonrakı taleyi o qədər acınacaqlı olur ki, etdiklərindən çox peşman olur:

“Babam yeraltı qazmamızın böyründəki basmanın yanında ala-tala görünən qara tərəf oturub özü üçün nəse düşünərkən birdən ağıma gəldi ki, bütün baş verənlərin baskarı mənəm. Əgər pərgarın ucuyla babamın şəkildəki gözlərini oymasaydım, o, kor olmaz, evimiz dağılmaz, əmim itkin düşməzdi. Babam kor olmasa uzun çubuğunu əlinə alıb yad adamları evimizdən qovar, əmimi tapar, bizi Hacı Süleymanın istilərinin-mığmıgalarının əlindən xilas edərdi.” [2, s.16]

Həddindən artıq isti, quraq, soyuğu çox dözülməz olan Aran torpaqlarında qaçqınların çəkdiyi əzab-əziyyətlər müəllifin “Cəfər əmimin yolları” hekayəsində də xatırlanır. “Şəkil” hekayəsi ilə eyni motivlər əsasında yazılmış, əhvalatların sanki davamı olan bu hekayə də öz orijinallığı ilə seçilir. Təhkiyənin bu cür sadə və anlaşılan tərzdə olması hekayənin uğurunu şərtləndirmiş olur. Əsərin əsas ideyası müharibəyə, vəhşiliyə, insan ölümü və işgəncələrinə, qeyri-insani münasibətlərə nifrət aşladığı üçün dövrün hadisələri ilə səsleşir. Mədinə ərinin itkin düşməsinə, mal-qarasının əlindən çıxmasını heç cür qəbul edə bilmir, körpə uşaqlarını böyütmək qayğısı, xəstə qızının naməlum taleyi onu daim narahat edir və bütün bunların günahkarı kimi ərini acılayır:

“İnəklərimi onun-bunun umuduna qoyub atdana-atdana nəyə gəlmisən, ədə?!” – Mədinə bibim əlində süpürgə qamış daxmanın qapısında müntəzir dayanmışdı: – “Yelli gədiyin qaçaq-quldurunamı verdin mənə xınalı inəklərimi? Yoxsa satıb xərclədin? Altı uşaq aranın düzündə nə yeyib-içəcək?!” – süpürgənin ucuyla xırda uşaqlarını göstərdi” [2, s.23].

Hadisələrin dinamik inkişafı əsər boyunca sənəmədən davam edir. Və sonda yenə də ümitsizlik, müharibənin gətirdiyi fəlakətlərin fonunda acı və ayrılıq. Müharibədə itkin düşən atasını görmək ümidi ilə yaşayan balaca Fəridənin xəstəliyi getdikcə daha da şiddətlənir və günlərin birində atasının şəklini qucaqlayıb öpərək bu dünya ilə vidalaşır.

Müharibənin acı nəticələrinin məhv etdiyi Qumru (“Qumru”), bəxti gətirməyən Məsmə (“Məsmə üçün dua”), doğma yurd-yuvasının həsrətindən aqlını itirən Mədət kişi (“Arıların səssizliyi”), qara dərilili ingilis Corcinin təhqiredici humanitar yardımlarından sevinən xəstə Abbasəli (“Corcinin evi”), içkinin bədbəxt etdiyi Balabəy (“Balabəy”), başqalarının malını mənimsəyən kəndxuda (“İşğaldan bir gün əvvəl”) və başqaları Şərif Ağayarın yaratdığı tipik “müharibə hekayəsi” obrazlarıdır.

Şərif Ağayarın hekayələrində ayrılıq, həsrət motivləri o qədər güclüdür ki, hadisələrin həyat həqiqəti olduğuna inanmamaq olmur. Qaçqınlar üçün salınmış qəsəbəyə heç cür öyrəşə bilməyən Mədət kişi (“Arıların səssizliyi”) hər Allahın günü Şor kanalın dikdirinə çıxıb öz doğma el-obasına həsrətlə baxar, daim ora can atar, xəyalının dərinliklərində qanadlanıb öz evlərinə uçardı. “Elatın gələn vədəsidə, indi hasarım uçub, gərək gedib uçan daşları yerinə qoyam, yoxsa heyvanlar bağı alt-üst eləyər, arı yeşiklərini aşırar...” [2, s.107]

“Yaddaş” hekayəsindəki Köçəri dayı yaşsəksəni keçməsinə, yaddaşını itirməsinə baxmayaraq yurd həsrəti ilə yaşayır, heç cür məskunlaşdıqları yataqxanaya isnişə bilmir, daim evdən

çıxıb harasa gedir, öz dünyasında kimləsə söhbətləşirdi: “Hamı Zəngilana qayıdacaq, mənə burda atacaqlar. Orda mənəim dörd gözlü evim var, həyatında ərək ağacları...” [1, s.75]

Müharibənin mənən və ruhən məhv elədiyi insanlar yalnız yaşamaq və həyatda qalmaq naminə mübarizələrini davam etdirirlər. “Kərpickəsən kişinin dastanı” hekayəsi bu cəhətdən müəllifin uğurlu nəsr nümunələrindəndir. Hekayənin adı Nizami Gəncəvinin eyniadlı hekayəsindən götürülsə də, zamanə və problem eyni deyildir. Hər iki hekayədə zəhmətə qatlaşmanın uğurlu nəticələrini görürük. Hekayənin qəhrəmanı necə olur olsun ev tikmək, ailəsini, uşaqlarını soyuqdan qorumaq üçün hər cür əziyyətə qatlaşır.

“İşğaldan bir gün əvvəl” hekayəsindəki kəndxuda obrazının proobrazı məşhur Xudayar bəydir. Hadisələr ayrı dövrdə, ayrı məkanda baş versə də, oxşar kəndxuda obrazı oxucunun gözündən yayınmır. Hekayədə yer altından gələn səslər, ölümlərin narahat ruhlarının ora-bura qaçışması, “cin dəyişəyi” Gərəhməzin söylədikləri mistik təsir bağışlasa da, baş verəcək hadisələrin təsir gücünü artırır. Tehran Əlişanoğlu “Şərif Ağayarın dayaq nöqtəsi” məqaləsində göstərir ki: “Ş.Ağayar detal ustalığını ən çox Mirzə Cəlildən mənimsəyibdi. Böyük klassikin adını bir daha anmaqda dəlilim bu ki, bu növ akkord-sonluqlar yalnız C.Məmmədquluzadənin hekayələrində var: oxucunu bərk tərpətib yenidən hekayənin içinə, təfərrüatlara qaytarır” [3, s.595-596].

Şərif Ağayarın hekayələrində epizod və hadisələrin təsvirində canlılıq ön plandadır. Təhkiyəçi-qəhrəman hadisələri danışmaqla hekayədə nağıl effekti yaradır. Müharibədə kontuziya almış Mirzəni (“Mirzə”) o qədər canlı, olduğu kimi təsvir edir ki, hekayəni oxuduqca müharibə həqiqətləri ilə göz-gözə gəlirsən. Yaxud “Haxverdi” hekayəsində təsvir kifayət qədər canlıdır: “Kimdir Haxverdi? Hey, gidi dünya, hey! Bu dar macalda o boyda adamı necə anladım sizə. Əvvələn onu söyləyim ki, Laçın qəzasının işıqlı obasındandı. Adını elə pasportunda da Haxverdi yazıblar. Deyirlər, doğulan günün səhəri atası atını sürüb qonşu kənddəki sovet sədrinin yanına, onu muştuluqlayıb. Buyurub ki, oğlumun adını Haxverdi qoyuram” [1, s.19].

Şərif Ağayarın hekayələrinin bir çoxunda hadisələr qaçqınların müvəqqəti məskunlaşdığı yataqxanada cərəyan edir. Məkan eyniliyi yazıcının “Qonşuda bir ailə”, “Ramazan boşboğazlığı”, “Mirzə”, “Vətənpərvərlik”, “Yusif”, “Köçəri dayı” kimi hekayələrində nəzərə çarpır. “Qaldığımız yataqxanada Köçəri adlı bir kişi yaşayır. Zəngilanlıdır. Yaşı 80-i aşmış mən bilən. Saçları və bığları ağappaqdır. Bığlarının ortası siqaret çəkməkdən sapsarıdır. Başının ortası isə keçəl... İri və ümitsiz gözlərinə qəfil yaxalansa ildırım vurur səni.” (“Köçəri dayı”) [1, s.74] “Əhvalat utanıb çəkinmədən Bakı Dövlət Universitetinin əvvəlki tələbə, indiki qaçqın şəhərciyində vaxə olur. Şəhərciyin çürük taxtalardan quraşdırılmış çayxanasında kimsə öskürərək söyləyir: “Buraları yığışdırın, “Qaçqınkom”dan adam gələcək.” (“Vətənpərvərlik”) [1, s.65] “Orta yaşlı bir qadın qonşumuz var. Əri müharibə veteranıdır. İşləmir. Qızı artıq böyüyüb, elçi gətirən vaxtıdır. Oğlu isə ruhi xəstədir. Onlar 4 nəfər 12 kvadratmetrlik yataqxana otağında qalırlar. İnanın, dördü də yan-yana uzansa otağa sığışmaz. Siz hələ bu balaca yerdə iki çarpayı və bir stol düşünün” (“Qonşuda bir ailə”) [1, s.49].

Nəticə / Conclusion

Ümumiyyətlə, Şərif Ağayarın hekayələrində, yurd, el-oba həsrəti, əzəli torpaqlarımıza qayıtmaq arzusu güclüdür. Bu arzusunun arxasında dərin metaforik cizgilər durur. Gələcək nəslin ölkənin tarixinə bələd olmadan, xalqın, millətin başına gələnleri dərk etmədən faydalı bir vətəndaş kimi yetişməsi sual altındadır. Bu cəhətdən Şərif Ağayarın hekayələrinin gələcək nəslin milli və vətənpərvər ruhda böyüməsində çox böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti olmuşdur.

2020-ci il 27 sentyabrda başlayıb böyük zəfərlə başa çatan 44 günlük Vətən müharibəsində şanlı Azərbaycan Ordusunun əsgərlərinin göstərdiyi şücaətlər, görünməmiş qəhrəmanlıqlar gənc nəslin “Qarabağ ruhu”nda böyüyüb-yetişdiyini, Qarabağın azadlığı eşqi ilə yaşadığını bir daha təsdiq etdi. Bu məqamda ədəbiyyatın da şəxsiz rolunu danmaq olmaz. Şərif Ağayarın hekayələrində böyük yanğı ilə təsvir etdiyi Qarabağ həsrəti xalqın Vətən torpaqlarına qovuşması ilə muradına yetmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Şərif Ağayar. Xanım T. Bakı, Yazıçı, 2013.
2. Şərif Ağayar. Arıların səssizliyi (20 ilin 20 hekayəsi). Bakı: Qanun, 2020.
3. Tehran Əlişanoğlu. Milli nəsrdə Azərbaycan obrazı. Bakı: Elm və təhsil, 2017.

Дух Карабаха в рассказах Шарифа Агаяра

Ганифа Салифова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: henife.selifova87@mail.ru

Резюме. После обретения Азербайджаном независимости было создано множество примеров прозы, в том числе рассказов, на тему Карабаха. Рассказы Шарифа Агаяра, одного из известных писателей, также считаются ценными примерами, написанными на эту тему. Статья содержит научную классификацию и анализ рассказов Шарифа Агаяра о Карабахе. Истории интерпретируются с точки зрения темы, идеи, стиля и проблем. Подчеркнуты такие моменты, как авторский выбор эпизода, яркость и оригинальность эпизодов и событий.

Ключевые слова: Шариф Агаяр, Карабах, история, война